

**ӨНЕР (МУЗЫКА; ХОРЕОГРАФИЯ, ТЕАТР)
ИСКУССТВО (МУЗЫКА; ХОРЕОГРАФИЯ, ТЕАТР)
CREATIVE DIRECTIONS SUBJECT HEADINGS ART
(MUSIC; CHOREOGRAPHY, THEATER)**

ӘОЖ 63.5

Ремизов В.А., Жумабай Л.Ж*., Ормолдаева М.А.
педагог.ғ.д., профессор. МГУКИ, Москва, РФ
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан
**НАУРЫЗ МЕРЕКЕСІН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДА КРЕАТИВТІ
РЕЖИССЕРЛЫҚ ШЕШІМДЕРДІ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Автор корреспондент: l.zhumabay@mail.ru

Түйін. Мақалада заман талабына сай Наурыз мерекесін ұйымдастыру бойынша режиссура саласында көп жылдық тәжірибесі бар мамандардың ой талқыларына талдау жасалады. Григориан күнтізбесімен жаңа жылды желтоқсанның соңында қарсы алып үйренген қоғамда Наурызды бүкілхалықтық сипатта мерекелеу деңгейіне жеткізу бағытында мәдени-тынығу жұмысы қызметкерлеріне қойылатын талаптардың жоғары болуы заңдылық. Бұл тұрғыда қазақ даласына саяхат жасаған Еуропалық, орыс ғалымдарының мереке туралы зерттеулерін, қазақ мәдениеттанушыларының ұсыныс-пікірлерін салыстыра келе мерекенің өзіне тән рәсімдік сипаттарын, тәрбиелік мәнін анықтап, идеялық-эмоциональдық әсер ету құралдары арқылы заманауи формада театрландырылған көрініске қолдану жолдарын қарастыру - мақала авторларының басты мақсаты болмақ. Осы уақытқа дейінгі Ұлыстың Ұлы күнін ұйымдастыру деңгейіне сипаттама жасай келе, таптаурындылық, трафареттік, бірсарындылық бағыттардың басым болғаны, режиссерлық-образдық, декорациялық шешімдердің назардан тыс қалғаны, креативтіліктің жетіспеуі, көрермендердің белсенділігін арттыруға мүлде көңіл бөлінбейтіндігі анықталды. Мақала қорытындысында авторлар Наурыз мерекесін өткізу бойынша соны, тың идеяларды ұсынып қана қоймай, бүгінгі пандемия жағдайында әлеуметтік желіні қолдана отырып, жастарды мерекелеу процесіне белсенді қатыстыру, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы насихаттау жолдарын ұсынады.

Кілт сөздер: мереке, режиссура, рәсімдік әрекеттер, трансформация, креативтілік.

Кіріспе. Табиғат пен адамзаттың бірлігі, үйлесімділігімен ғана бақытты өмір сүру мүмкіндігін ұғынған қазақ халқы қалыптасу тұптамасынан бері осы ұстанымынан тайған емес. Сол себептен табиғат заңдылықтарын қадағалап, соған үйлесімді тұрмыс тіршілігін ұйымдастырған, реттеген. Мұның басты айғағы қазақтың маусымдық мерекелері. Маусымдық мерекелер тізбегін Наурыздан бастаймыз. Табиғаттың өмір өзгерісін, қайта түлеп жаңаруын, шаруашылыққа қолайлы кезең көктеммен байланыстырып, оның келуін барша қауым болып мерекелеген. Күн мен түннің теңелуі, қытымырлы қыс қайтып, көктем келуіне арналған қуаныш, қоштау сезімдерін білдіру салты жер бетіндегі барлық халықтарға тән.

Теориялық талдау. Мерекенің теориялық негіздемесін жасауда біздің тоқталатынымыз тек Алдыңғы және Орта Азия халықтары үшін Наурыз басты мереке екенін қазақтың көне тарихын баяндаған авторлар еңбектері. Бұл мейрам туралы мәліметтер мен суреттемелерді Абурайхон Бирунидің «Ұрпақтар ескерткіші», Омар Хайямның «Наурызнамасы» еңбектерінде жазылған. Оларда атқарылған арнайы рәсімдік әрекеттер тізбегі: әр жерге үлкен от жағу, оған май құю, екі апта бұрын жыл бойғы табиғат құбылыстарын оған сәйкес жер өнімділігін байқау үшін жеті дән егіп оның түзу өскенін күту, сумалақ – наурыз тағамын дайындау, жер жырту, ескі киімдерді тастап жаңасын кию, үй қабырғасына немесе арнайы матаға кестелеп «күн белгісі – шеңберлі ою салу», бір-біріне гүл ұсыну, үйдің тіреу ағашына гүл ілу.

Ал ежелгі түркілердің Наурыз тойы туралы Арминий Вамбери еңбегінде мемлекет басшысы қатынасуымен өткізілген мерекенің сипаттамасы берілген. Мерекелік шеру, атқарылған әрекеттер, билік иесіне сый тарту, оның алдында халық қатынасуымен министрлердің жылдық есеп беруі, оны халық мақұлдауына салу, халыққа қызмет еткен, мақұлдауына ие болғандарға қошемет көрсетілу, қызықтайтын өнер көрсету, мерекелік безендіру мен от шашулар болғанын баяндалған. Онда Көне Грециядағы «Дионисий» мен Көне Римдегі «Сатурналий» мерекелеріндегідей жалпы теңдік жарияланған. Ондай фактінің Иран

мемелекетінде болғаны да мәлім. Иран патшасы қол астындағы өзіне ұнаған құлына тағынан түсіп, шапанын сыйға тартып, бір күн ел басқартқызған. «Құлдан да бір сөз» деген мәтел осыдан басталуы да мүмкін.

Қазақ әдебиетінде Наурыз туралы мәліметтің алғашқысын Абайдың «Біраз сөз қазақтың қайдан шыққаны туралы» еңбегінде айтылған. Көшпелі халықтардың сонау «хибағи», «хұзағи» деп аталатын заманға дейін апарып «Ол күнде Наурыз бір жазғытұрым мейрамы болып, наурыздама қыламыз деп, тамаша қылады екен. Сол күнін «ұлыстың ұлы күні» дейді екен,- деп жазған. Бұл мәліметтен анықтарымыз наурыз мерекесінің өте көне заманнан тойланғаны туралы, «тамаша қылуы» - мейрамның ойын-сауықты формада өткені туралы және ұлыстың ұлы күні аталуы – барша халықтың қатынасуымен ең үлкен мерекелік әрекеттер атқарылғанын көрсетеді. Наурыз мерекесі туралы алғаш пікір жазған С.Сейфуллин. Бұл мерекенің арғы төркіні анық шаруашылықтан туғанын, жаратылыстың қойынында жүрген көшпелі ел үшін қыс пен жаздың айрықша зор мәні болғанын баяндайды. Ол: «Пішені жоқ, салынған үй-қорасы жоқ, малын тек «тәңірлерге тапсырып, аяқ жайылысқа, ауыз жайылысқа қоя беріп, күннің құбылысына қарап отырған. мал тәрізді елге қыс қылышын сүйреткен қаһарлы жау» тәрізді болып көпінген де, жаз – жанды жадыратқан рахым анасы тәрізді болып көпінген. Қыс өтіп жаз басталғанда, ел демін бір алып, көңілі жадырап, қуаныш қалатын. Сол қыс өтіп, жаз басталатын рахымды мезгілдің басын «наурыз» деп атап қуаныш, мейрам қылатын»,- дейді. Ал А.Байтұрсынов «наурыз туғанда мейрам қылып бас асып, көже істеп, үй-үйге кіріп көрісіп, мәз болып араласатынын» мәлімдейді. Автордың Наурыз тойын атаудағы әрекеттер ішіндегі жаңалығы – көрісіп амандасу. М.Дулатов болса «бізде жалғыз мейрам бар, ол Наурыз»,- деп атап көрсетеді. «Қыс бойы ақ кебінін жамылып өлім төсегінде жатқан табиғаттың беретіні анық болса, тіршілік жағынан қыстың өтуіне, жаздың жетуіне қазақтан артық тілектес жанды жансыздың тірілуі кімнің болса да көңіліне шаттық, қазақтан артық қуанатын ел жоқ деуге сияды»,- дейді. М.Жұмабаев Наурыздың тұрмыс мейрамы, шаруашылық мейрамы деп атап, діни әсерден мүлдем таза екенін дәлелдейді. Оның қыс кетіп, жаз шығып, шаруашылық бастау кезеңінде қыспен қоштасып, болашақ еңбек басталар сәттілігін болжағанын көрсетеді. «күн райына қарай алдағы жазды рақатты, рақатсыз болады деп болжау жасайды»,- дейді. Наурыздың жаңа жылдық мейрамы болғанын сол кездегі Наурыз көже батасынан байқауға болады: «Ауыздан ақ айрылмасын, қызылды уақытымен (қыс) көрсетсін, жас құтты болсын» деген тілекте қазақтың жыл мезгіліне байланысты тамақтану реттілігі де байқалады. Жаз ағарған ішсе, қыс қызыл – етпен тамақтану адам ағзасын табиғат кезеңіне орай күту қажеттілігін сақтау. Автор Наурыз мерекесінің діни әсері бар деген идеологиялық ықпалдан жақтағандай қайта-қайта таза тұрмыстық, шаруашылық сипатын қайталайды. Соның дәлелі ретінде мұғалімдер мен жастар ұйымдарына наурыз мерекесін тойлау қажеттігін жүктеген. Мұндай даралау қазақтың өміртіршілігі мен дүниетанымдық ерекшелігін түсіндіргендей. Қазақ пен табиғат тіршілігінің үндестігі басты ұстаным екенінің айғағы.

Ал «Наурыз»: жаңғырған салт-дәстүрлер» кітабының авторлары баяндауынша мереке алдында арнайы дайындық жұмыстары жүргізілген. Үй, қора, киім-кешек, ыдыс-аяқ – бәрі тазартылып, мұнтаздай таза үйге ғана жаңа жыл ауру-сырқаусыз өмір алып келеді деп сенген. Дақылды дәндермен, ағарғанмен, бұлақтың суымен ыдыстарды толтырып дастарханға қою – жылдың ырысты болуына тілек білдіріп, жақсылықты болдыру магиясы жасалған. Т.М.Өмірзақов пен О.Е.Ислямов айтуынша Наурыз дайындығының тағы бір саласы – сыйлықтар әзірлеу. Арабтар мейрам салтын өзгерту үшін, бас әріпі «ай» сөзінің басқы әрпі – «син»-нен басталатын мүлде бөлек - өзге жеті затпен алмастырады: «сир»-сарымсақ, «сабзи» – бидай, «чанчид» - жиде, «себ»-сірке суы, «сипанд» - рут шөбі және «сухон» - егеу»,- деп мәлімдейді. Олардың символдық мәні келер жылдың адамға әкелер жақсылығын болдыру, адам тілегі мен табиғат сиының арасындағы үйлесімділіктің жолын ашу үшін өмір тәжірибесіндегі жақсылықтың нышанын бейнелейтін материалдық бұйымдармен өлшегендіктен туындаған. Ауыл жастары «Ұйқы ашар» мен «Селт еткізерін» жасап, жаңа жылдың алғашқы рауанын қалт жібермей қарсы алу үшін түн күзетіп, ойын-сауық құрған. Бұл әрекет жастардың жаңа жылмен бірге түлеп, күш-жігерін байқатып, өмірден өз орынын аларлықтай сенімділікке ие болу үшін жігерлік, сұлулық қажеттілігі ұғындырылғандай. Жігіттер табиғатпен бірге ғашықтық сезімін оятып, қалыңдық таңдаудан қалт қалмауы, қыздардың табиғаттай гүлдеуі көзделген. Ол үшін ойын-сауық барысында бір-бірін сөзі, төзімділігі, ұстамдылығы, тапқырлығы, тіл табыса білуі, өнерлігі, эзіл мен сын сұраққа орынды жауап қайыра білуі – бәрі ұзақ кештегі ойындардың басты мақсатына айналса керек. Ал таң

ата тайөгізді ашамаймен ерттеп, үстіне Наурыз қуыршағын ойнатып әр үйдің мал-жанын оятуы мақсатталған театр ойыны деуге болады. Арнайы әрекетті, қақтығысы, кейіпкерлері бар көріністің түпкі мақсаты халықты мерекелік кезеңді сезінуге, араласуға шақырады. Оянғандар жастардың құттықтауын қарсы алып, оларға Наурыз сыйлығын тарту етіп, баталарын берген. Наурызбен бірге таза үйге, күткен үйге Қыдыр келеді деген сеніммен есік алдына қос шырағын жаққан. Қос шырақ жағу – наурыз белгісі екенін «Таң» журналында жарияланған кіші жүз шақшақ Жәнібектің қызы әкесін жоқтағанда айтқан жоқтауынан таптық:

«Сүбесі сүйем қошқарды
Ұлыс күні соймаспа ем,
Тамам сорлы тоймас ем,
Ұлыс сайын басыңа
Жүп шырақ жағып қоймас па ем?!», - делінген.

Тәжірибелік бөлім. Араға жылдар салып қайта оралған Наурыз мерекесін алғаш ұйымдастырушылардың қолында мерекенің өзіне тән рәсімдік әрекеттері туралы толыққанды мәлімет болмағандықтан түрлі ұжымдарға қазақтың салт-дәстүрлерін бөліп беріп, киіз үйлердің жаны мен арнайы құрылған сахналарда бет ашар, тұсау кесу т.б. салт дәстүрлер көрсетіліп, көрермендердің ұғымында жаңа жылды қарсы алу туралы қате пікірлер қалыптасты. Мәдениеттанушылардың еңбектерін зерттей келе профессор Н.К.Камалова бастаған осы мақала авторлары алғаш рет Қажымұқан атындағы стадионға Наурыздың 7 сыйын қойып, Қалтырауық қамыр кемпір мен Көктем Қыз образдарын ашық алаң талаптарына сай үлкен көлемде жасатып, режиссура заңдылығына сай қарама-қарсы екі күштің, жылдың екі мезгілінің айқасын идеялық-эмоциональдық әсер ету құралдары арқылы мерекеге жиналған көпшілік назарына ұсындық. Бар нәрсені көктен тілейтін наным сенімді ескере отырып Қыдыр Атаны бір жылы әуе шарынан аспаннан түсірсек, келесі жылы сахна төріне биік тұғыр орнатып, сол жерде түтін беру арқылы бұлттардың арасында тұрып бата беруін ұйымдастырдық. Келесі жол аппақ түйеге мінген, жан-жағында ақ киімді қанаттары бар періштелердің қошеметтеуімен келген мифологиялық образды шығардық. Қоян жылы жаңа жыл иесін әскери вертолетпен көктен түсіру тәсілі де ұйымдастырушылардың үнемі ізденісте болатындығын көрсетті. Наурыз ынтымақ пен бірлік мерекесі деп саналатындықтан, келесі бір жылы іс-шара өткізілетін алаңға түрлі ұлт пен ұлыс өкілдерінен тұратын Наурыз керуенін келтіріп, театрландырылған қойылым жүзеге асырылды. Еліміз егемендігін алғаннан бері мерекені ұйымдастыру бойынша соны ізденістер, түрлі тың идеялар туындап жүзеге асып келеді. Бірақ біз әлі күнге Наурыз мерекесін халықтық мереке деңгейіне жеткізе алмай келе жатырғанымыз ащы шындық. Баса айтатын тағы бір мәселе, мерекеге сахнадағы әрекетке қатысушылар ғана белсенді түрде араласып, көпшілік халық тек енжар көрермен ретінде қалып қояды. Наурызды ұйымдастырушылар бұл тұрғыда бүгінге дейін белгілі бір жүйе қалыптастырып, халықтың тікелей қойылымдарға араласуына қол жеткізетін тәсілді ойластырмай жүргені ащы шындық. Осы тұрғыда болашақ мәдени-тынығу жұмысын ұйымдастырушы жоғары білікті мамандарды даярлаумен айналысатын оқытушылар және де бұқаралық мерекелерді ұйымдастыру саласында мол тәжірибесі бар режиссерлар ретінде Наурыз мерекесін заманауи формада ұйымдастыру бойынша өз пікірімізді білдіргіміз келеді.

Қорытындылар. Наурыз мерекесіндегі ең басты мәселе - мерекенің режиссерлық образдық шешімін ойластыруда Қалтырауық қамыр кемпір, Көктем қыз, Ақпан-Тоқпан, Үт бикеш, Әзмырза, Зымыстан, Табысқан сияқты кейіпкерлерді халыққа таныту қажет. Келесі - Наурыз символы қызғалдақ емес, нәурізек гүлі, нәурізек құсы екенін бекітіп, декорациялық безендіру элементтерінің басты ортақ нақышына айналдыру қажет. Креативтілік заман талабы десек, Наурыз мерекесін күндіз ғана атап өтпей, трансформациялау арқылы заманауи сипатта, өзіндік рәсімдік әрекеттерін сақтай отырып, кешкі бүкілхалықтық серуенге, шоу думанға айналдыру формасын жасау керек. Әлеуметтік желі дамыған заманда мереке жақындағаннан бастап түрлі сайттарда ақпараттық-танымдық сауалнамалар жүргізіп, жеңімпаздарды кешкі сауықтық шарада марапаттап, бақыт құсы саналатын Нәурізек құстың мүсінін сыйға тарту арқылы мерекеге қызығушылығын арттыруға қол жеткізуге болады. Біздің салт-дәстүр, әдет-ғұрыптарымызды келешекте әрі қарай дамытатын жастық шақ өкілдеріне жаңа форматта, табиғат аясында Ұлыстың Ұлы күнін қарсы алу мүмкіндігін жасау мақсатында да тың шешім ұсынбақшымыз. Әдет-ғұрып, салт-дәстүр орталығының фейсбуктағы, инстаграмдағы парақшаларында арнайы 18-25 жас аралығындағы жастарға байқау жариялап, жеңімпаздар өңіріміздегі табиғаты ерекше Машат не Біркөліктегі демалыс аймағында жұлдызды аспан

астында арнайы «Ұйқышар» мен «Селт еткізер» дәстүрін жаңғыртып, екі оттың ортасынан өтіп, жамандықты ескі жылда қалдырып, «хэппенинг» формасында мерекенің өзіне тән рәсімдік әрекеттерін атқарып, таудың басына шығып жаңа жылдың алғашқы таңын алақандарын тосып қарсы алса. Думанды сауық таспаға түсіріліп, мәдениеттанушылар рәсімдік әрекеттердің әрқайсысына жеке-жеке тоқталып, мазмұн-мағынасын, символдық-нышандық мәнін түсіндіріп, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы насихатталса. Мерекеді жастардың бір-біріне жасалатын сыйлықтарын дизайнерлер ұлттық нақышта этностильде ойластырып, кәдесыйлар қол жетімді бағада болса.

Жалпы мерекелер қойылымын ұйымдастыруда режиссерлық қоюшы-топ декорациялық шешім жасауда, музыкалық безендіруде, хореографиялық-пластикалық қойылымдарда, LED экрандарды қолдануда, көпшілік сахналарда, персонификациялауда заманауи сахна тәсілдерін, техника құралдарын молынан қолданып, көрермендердің белсенділігін арттыру жолдарын шебер ойластырғанда ғана басты көкейкесті мақсаттарына жете алмақ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Наурызнама: Аталы ойлар. Алматы:Жалын, 1993. 112 бет.
2. Наурыз:жаңғырған салт-дәстүрлер(Құрастырған М.Қазбеков. Алматы: Қазақстан,1991. 256 бет
3. Қош келдің, Наурыз! Алматы: АқОрда, «Өлке» баспасы.1993. 80 бет.
4. Нуржанова Т.Т., Таурбекова А.С. Бос уақытты ұйымдастыру: оқу-әдістемелік құрал. – Алматы:ТехноЭрудит, 2018. 160 б.
5. Жумабай Л.Ж. Бос уақытты көркемдік-бұқаралық ұйымдастыру. Оқу-әдістемелік құрал. – Шымкент: М.Әуезов атындағы ОҚМУ, 2017.- 88-бет

Аннотация: В статье авторы рассматривают организацию праздника Наурыз используя креативные режиссерские решения. Актуальность проблемы в том, что в обществе где основная масса людей традиционно встречают новый год по Григорианскому календарю в конце декабря, к сожалению праздник Наурыз до сих пор не стал всенародным праздником. Решение проблемы ставит перед работниками культурно-досуговой работы интересных идейно-режиссерских замыслов, новых поисков, персонифицированных образных решений. Используя сравнительный анализ в изучении трудов европейских, российских ученых-путешественников, современных казахских культурологов организаторы массовых праздников должны определить основные ритуальные действия, символы, роль аллегорических образов в раскрытии содержания праздника. Рассмотрев организацию и проведения праздника Наурыз за последние несколько лет мы пришли к выводу, что сценарный ход представления часто повторяются, в режиссерских, образных, декорационных решениях нет креативности, нет новизны идей. Самое главное участниками праздника являются только персонажи, нет методики активизации зрителей. Авторы статьи предлагают несколько вариантов организации праздника Наурыз, где основными действующими лицами могут стать молодежь. Самое интересное есть специальное предложение организации праздника во время пандемии используя социальные сети.

Ключевые слова: праздник, режиссура, ритуальные действия, трансформация, креативность.

Abstract: The article analyzes the views of experts with many years of experience in the field of directing in the organization of Nauryz in accordance with modern requirements. In a society accustomed to celebrating the New Year with the Gregorian calendar in late December, it is natural that the requirements for employees of cultural and leisure activities to bring Nauryz to the level of a national holiday are high. In this regard, he traveled to the Kazakh steppes. The main goal of the authors of the article will be to compare the research of European and Russian scholars on the holiday, the recommendations of Kazakh culturologists, to determine the ceremonial features of the holiday, its educational value and ways to apply it in a modern theatrical form by means of ideological and emotional influence. Describing the level of organization of the Great Day of the Nation, it was found that stereotypes, stencils, monotony, directorial-image, decorative decisions are neglected, lack of creativity, no attention is paid to increasing the activity of the audience. At the end of the article, the authors not only present original ideas for the celebration of Nauryz, but also offer ways to actively involve young people in the process of celebration, propaganda through the media, using social networks in today's pandemic.

Keywords: celebration, directing, ritual actions, Transformation, Creativity.